

WANDELING LANGS DE VERDWENEN STADSPOORTEN

EEN STAD DIE UIT ZIJN VOEGEN GROEIDE

Leiden ontstond op een strategische plek waar de Oude en Nieuwe Rijn samenkomen. Rond een grafelijk bolwerk – de huidige Burcht – groeide vanaf de elfde eeuw een nederzetting van ambachtslieden, handelaren en schippers. Dankzij de ligging aan belangrijke waterwegen ontwikkelde Leiden zich al vroeg tot één van de belangrijkste steden van Holland.

Vanaf de late middeleeuwen kwam de groei in een stroomversnelling door de bloeiende lakenindustrie. Leidse wollen stoffen vonden hun weg naar afnemers in binnen- en buitenland en brachten de stad grote welvaart. Rond 1500 telde Leiden al ongeveer 14.000 inwoners. Nergens in Holland stonden zoveel huizen, maar ook kerken, kloosters, gasthuizen, werkplaatsen en andere gebouwen van baksteen vulden de stad. Rond 1600 was binnen de bestaande stadsgrenzen nauwelijks nog een onbebouwd stukje grond te vinden.

De bevolking bleef, mede door de stichting van de universiteit in 1575, groeien. Daarom werd Leiden tussen 1611 en 1659 maar liefst drie keer uitgebreid. Nieuwe grachten werden gegraven, wallen opgeworpen en bolwerken aangelegd. Zo ontstond de karakteristieke singelring die nog altijd de historische binnenstad omarmt. De stadspoorten die daarbij verreesen waren anders dan hun middeleeuwse voorgangers. Waar de oude poorten vooral bedoeld waren om vijanden buiten te houden, moesten de nieuwe poorten bezoekers imponeren. Ze waren het visitekaartje van een zelfbewuste stad die haar rijkdom, macht en culturele uitstraling graag liet zien.

Wie vandaag door het Singelpark wandelt, volgt deze laatste 17e-eeuwse stadsgrens. De groene route voert langs de plek waar eeuwenlang reizigers, kooplieden, studenten, soldaten en kunstenaars de stad binnenkwamen. Achter iedere poort schuilt een verhaal – en samen vertellen die verhalen hoe Leiden uitgroeide tot één van de belangrijkste steden van de Republiek.

POORTEN VAN LEIDEN – WACHTERS AAN DE RAND VAN DE STAD

Een wandeling door het Singelpark leidt je langs de contouren van een indrukwekkend verdedigingswerk. De groene route slingert langs de singels die rond 1650 de buitenste grens van Leiden vormden. Waar nu wandelaars, hardlopers en fietsers passeren, lagen ooit wallen, grachten, bastions en stadspoorten. Hier begon de stad – en hier eindigde zij ook.

Door de eeuwen heen groeide Leiden steeds verder. Iedere uitbreiding kreeg een nieuwe omwalling met nieuwe poorten. Oude poorten verloren hun functie, werden afgebroken of kwamen midden in de stad te staan. Daardoor verdwenen veel toegangspoorten uit het straatbeeld. Wat vandaag resteert zijn twee fraaie getuigen van de laatste grote stadsuitleg: de Morspoort en de Zijlpoort.

DE POORTEN VAN DE MIDDELEEUEWSE STAD

De oudste Leidse stadspoorten waren geen sierlijke monumenten, maar robuuste verdedigingswerken. Wie zich een poort uit de veertiende of vijftiende eeuw voorstelt, moet niet denken aan een doorgang in een muur, maar aan een klein kasteel. Dikke muren, zware houten deuren, een valhek, wachters en torens bepaalden het beeld. Hier werd gecontroleerd wie de stad binnenkwam, welke goederen werden meegebracht en of er misschien gevaar dreigde.

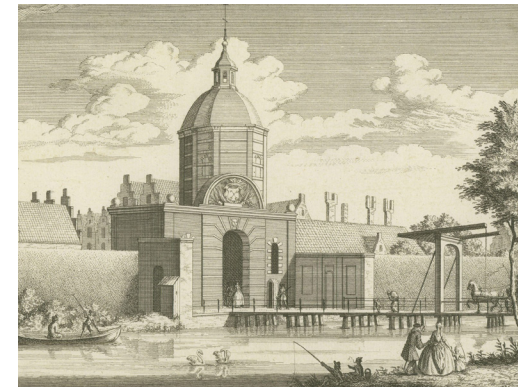
Poorten kregen vaak de naam van de bestemming waar de weg naartoe leidde. Elke poort had haar eigen stroom van reizigers: boeren met karren vol groenten, schippers, pelgrims, handelaren, soldaten en bezoekers van markten en jaarfeesten.

DE ACHT POORTEN VAN DE ZEVENTIENDE-EEUWSE STAD

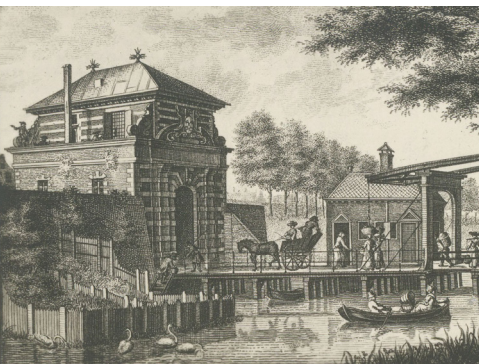
Toen Leiden rond 1650 zijn laatste grote uitbreiding kreeg, ontstond een nieuwe gordel van wallen, bastions, grachten én acht stadspoorten. Samen vormden zij de officiële toegang tot de stad. Iedere poort had haar eigen karakter, haar eigen reizigers en haar eigen verhalen. Twee ervan staan nog overeind; de andere zes leven voort in kaarten, straatnamen en herinneringen.

1. MORSPOORT – de poort van reizigers en geleerden

De Morspoort verwelkomde bezoekers die vanuit het westen de stad naderden. Anders dan haar middeleeuwse voorgangers oogt zij bijna vriendelijk. De harmonieuze verhoudingen, de koepelvormige bekroning en de sierlijke details verraden de invloed van de klassieke architectuur. De poort werd ontworpen door stadsarchitect Willem van der Helm, die de opdracht kreeg een gebouw te maken dat

niet alleen functioneel was, maar ook uitstraling had. Hier liet Leiden zien dat zij een welvarende stad van formaat en internationale allure was. Het is goed mogelijk dat buitenlandse studenten, geleerden en professoren hier voor het eerst voet zetten binnen de stadsmuren. Wat zouden zij hebben gedacht bij het zien van deze elegante poort?

maar de naam herinnert nog altijd aan de eeuwenoude verbinding tussen stad en omland.

3. MAREPOORT – poort van schippers en handel

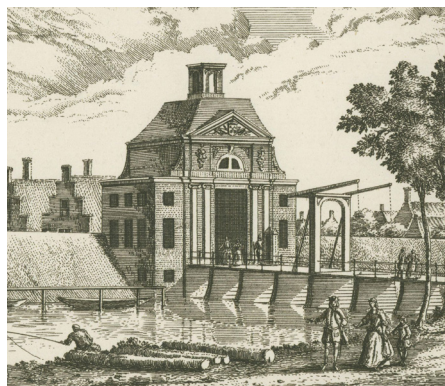
De Marepoort lag aan de noordzijde van Leiden, waar wegen en waterwegen elkaar ontmoetten. Hier kwamen veel schippers, handelaren en marktbezoekers de stad binnen. De Mare vormde een belangrijke verbinding met het omliggende waternetwerk. Op drukke dagen moet het hier een levendige wirwar van mensen, karren, paarden en goederen zijn geweest. Stel je de geluiden eens voor: klotsend water, roepende marktkoopliden en piepende wagenwielen op de brug.

4. ZIJLPOORT – de monumentale waterentree

Van alle Leidse poorten maakte de Zijlpoort misschien wel de grootste indruk. Zij vormde de toegang voor reizigers die per schip arriveerden. Hier spreekt de 17e-eeuwse trots luid en duidelijk. De poort lijkt bijna een triomfboog: een stenen ont-

2. RIJNSBURGERPOORT – toegang tot de bollenstreek avant la lettre

De Rijnsburgerpoort lag aan de noordwestzijde van de stad, op de route naar Rijnsburg en verder richting de kust. Al lang voordat de Bollenstreek wereldberoemd werd, reden hier boerenwagens vol landbouwproducten naar de Leidse markten. In het voorjaar moeten de wegen rondom de stad kleurrijk zijn geweest met bloeiende velden en bedrijvigheid op het platteland. De poort verdween in de 19e eeuw,

vangstcomité dat vertelt hoe Leiden zichzelf zag. Wie vanaf het water kwam aanvaren, zag een monumentaal bouwwerk met rijk beeldhouwwerk, wapenschilden en klassieke versieringen. De boodschap was duidelijk: Leiden was een machtige en welvarende stad en deze fraaie poort was haar visitekaartje.

5. HOGWOERDSPOORT – de poort van soldaten

De Hogewoerdsport gaf toegang tot de weg richting het Groene Hart en Utrecht. In de omgeving van deze poort bevonden zich regelmatig militairen die de vestingwerken bewaakten of door de Republiek reisden. Tijdens tijden van oorlog of spanning kon het hier een stuk drukker zijn dan elders. Wie de poort passeerde, werd herinnerd aan het feit dat Leiden niet alleen een handelsstad was, maar ook een vestingstad die zichzelf moest kunnen verdedigen.

6. KOEPOORT – waar de naam geen geheim verraaft

Van alle Leidse poorten heeft de Koepoort misschien wel de meest duidelijke naam. Hier kwamen regelmatig veedrijvers de stad binnen met koeien en ander vee bestemd voor markten, slagers en inwoners. Op marktdagen moet het rondom de poort een luidruchtige bedoening zijn zijn geweest. Loeiende koeien, blaffende honden, handelaren die onderhandelden over prijzen – het hoorde allemaal bij het dagelijks leven van de stad.

7. WITTE POORT – een naam die tot de verbeelding spreekt

Over de oorsprong van de naam Witte Poort zijn verschillende verklaringen gegeven. Mogelijk verwees de naam naar een lichte kleur van het bouwwerk of naar een oudere voorganger. Wat zeker is: de naam sprak tot de verbeelding. Reizigers moeten elkaar hebben verteld dat zij Leiden via de Witte Poort waren binnengekomen, alsof het een herkenningspunt op zichzelf was. Vandaag is de poort verdwenen, maar haar naam behoort nog altijd tot het historische geheugen van de stad. In 1985 vonden archeologen de

resten van de Witte Poort. Twee jaar geleden stuitte werklieden in de buurt van deze eerdere vindplek op zwaar muurwerk. Het blijken funderingen die rond van vorm zijn. Ze zijn vermoedelijk onderdeel van een tot nu toe onbekende toren van de stadspoort. Wist jij dat op een steenworp afstand, in de Weddesteeg, Rembrandt van Rijn opgroeiende? Het is verleidelijk om je voor te stellen hoe hij als nieuwsgierige jongen stond te kijken naar de bonte stoet van mensen die de stad in- en uitgingen. Hier zag hij beldears en kooplieden uit verre streken, soldaten of schippers die hun vracht kwamen lossen. Zou hij sommige van die gezichten later hebben gebruikt in zijn tekeningen en schilderijen?

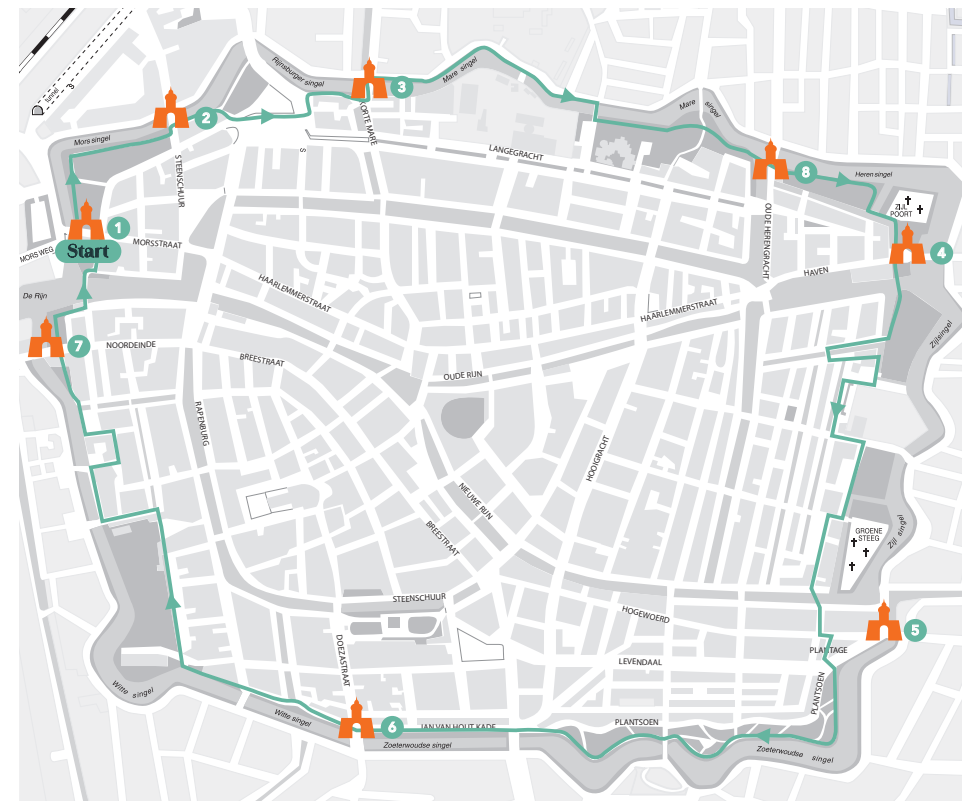
8. HERENPOORT – voorname entree van de stad

De Herenpoort lag aan de zuidzijde van Leiden en dankte haar naam waarschijnlijk aan de voorname bestuurders en grondbezitters die van deze route gebruikmaakten. Wie vanuit deze richting arriveerde, kreeg een waardige entree voorgeschoteld. De naam alleen al straalde aanzien uit. Natuurlijk mochten ook gewone reizigers de poort gebruiken, maar de benaming laat zien hoe belangrijk status en representatie in de 17e eeuw konden zijn.

VAN ACHT POORTEN NAAR TWEE

Van de acht poorten van de laatste omwalling zijn tegenwoordig alleen de Morspoort en de Zijlpoort overgebleven. De andere zes verdwenen toen de vestingfunctie van Leiden in de 19e eeuw haar betekenis verloor. Verkeer moest sneller kunnen doorstromen en oude poorten werden steeds vaker gezien als obstakels. Toch zijn de verdwenen poorten niet echt weg. Wie het Singelpark volgt, wandelt nog altijd langs hun voormalige locaties.

WANDELING LANGS DE VERDWENEN STADSPOORTEN

1. Morspoort
2. Rijnsburgerpoort
3. Marepoort
4. Zijlpoort
5. Hogewoerdsport
6. Koepoort
7. Witte Poort
8. Herenpoort